

کتابخانه‌ها و کتابداران در عصر موک^۱

دکتر مریم صراف زاده^۲

چکیده

در دنیای اینترنت، موک به دلیل رایگان بودن و ساختار آموزشی اش که کاملاً منطبق با آموزش واقعی دانشگاهی است یکی از فراگیرترین روشهای یادگیری آنلاین در چهار سال اخیر بوده است. پرداختن رسانه‌ها به موک و ارائه شدن درسهای آن توسط بهترین دانشگاه‌های دنیا باعث معروفیت موک شده و مقالات بیشماری از جنبه‌های مختلف به آن پرداخته اند. حوزه کتابداری نیز از همان ابتدای مطرح شدن موک به آن واکنش نشان داده است. نویسندگان به نقشی که کتابخانه‌ها و کتابداران می‌توانند در موک داشته باشند و به خدمات متقابل موک و کتابداری پرداخته و گاه نیز، کتابداران تجربه‌های عملی خود از همکاری با موک‌ها را به اشتراک گذاشته اند. موک فرصت مغتنمی برای کتابداران و کتابخانه هاست تا نقش‌های آموزشی خود را گسترش داده و از آگاهی‌ها و مهارت‌های خود در مسائل حق مؤلف و آموزش سواد اطلاعاتی در این بستر جدید نیز استفاده کنند. این مقاله مروری دارد بر مقالاتی که به موضوع موک و کتابداری پرداخته اند. ابتدا با موک و تاریخچه و روش کار و مسائل مرتبط با آن آشنا می‌شویم و سپس نقش و جایگاه کتابخانه‌ها و کتابداران در موک تبیین می‌شود.

کلمات کلیدی: موک، آموزش آنلاین فراگیر، کتابخانه‌ها، کتابداران

۱. تاریخ ارسال مقاله: ۱۳۹۴/۰۴/۲۹؛ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۵/۰۲/۱۲

۲. عضو هیأت علمی گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه تهران

موک چیست؟

سال ۲۰۱۲ مدل جدیدی از آموزش آنلاین توسط بهترین دانشگاه‌های دنیا ارائه شد که انقلابی در آموزش آنلاین ایجاد کرد. موک که سرنام Massive Open Online Course است و در فارسی به آموزش آنلاین فراگیر ترجمه شده است نوع خاصی از آموزش آنلاین است که ویژگی‌های زیر را دارد:

- هیچ پیش‌نیازی برای ثبت نام در دوره‌های آموزشی لازم نیست. داشتن یک نام کاربری و رمز عبور کفایت می‌کند.

- رایگان است.

- کاملاً آنلاین است.

- هزاران کاربر می‌توانند همزمان شرکت کنند.

- بر اساس اصول آموزش دانشگاهی است.

همه افراد در سرتاسر دنیا که به اینترنت دسترسی دارند می‌توانند در موک‌ها ثبت نام کنند. برخی از آنها تاریخ شروع و پایان مشخصی دارند اما برخی دیگر در همه اوقات سال برگزار می‌شوند. موک‌ها به مردم سراسر دنیا امکان می‌دهند در کنار هم درس بخوانند و از محضر اساتید بهترین دانشگاه‌های دنیا استفاده کنند. هیچ محدودیتی در تعداد ثبت

نام‌ها در موب وجود ندارد. در هر موب دهها هزار نفر ثبت نام می‌کنند. افراد فارغ از نگرانی از تشریفات و هزینه ثبت نام در موب‌ها ثبت نام می‌کنند. موب تحقق یکی از رویاهای یونسکو است: آموزش برای همه در همه جا و بدون هیچ محدودیتی، فارغ از تبعیض‌های نژادی، مذهبی و جنسیتی. همانطور که وبلاگ و ویکی پدیا دنیای تولید و اشاعه اطلاعات را دموکراتیزه کرده اند، موب هم به همان روش قصد دارد دنیای آموزش و یادگیری را دموکراتیزه کند.

تاریخچه موب

موب پدیده‌ای نسبتاً جدید است. اولین موب در سال ۲۰۰۸ توسط دانشگاه مانیتوبا ایجاد شد. این دوره آنلاین^۱ ۲۲۰۰ دانشجوی رایگان ثبت نام شده (که مدرک نمی‌خواستند) و ۲۵ دانشجوی پولی (که مدرک می‌خواستند) بود. برخلاف دوره‌های آنلاین سنتی که فراگیران عمدتاً وابسته به منابع ارائه شده از طرف استاد در سامانه یادگیری هستند، این آموزش بر اساس اصول ارتباط گرایی^۲ بود که فراگیران باید از طریق یک شبکه از فضاهای یادگیری مختلف درس را فرا می‌گرفتند.

اما تا سال ۲۰۱۱ موب شناخته شده نبود. دانشگاه استنفورد باعث معروفیت موب شد. در پاییز ۲۰۱۱ در یک دوره آموزشی آنلاین درباره هوش مصنوعی که بوسیله دو استاد استنفورد ارائه شد بیش از ۱۶۰ هزار نفر از بیش از ۱۹۰ کشور دنیا ثبت نام کردند. در طی یک مدت کوتاه موب‌ها دانشگاهیان، فراگیران، صاحبان کسب و کارها، رسانه و عموم مردم را جذب کردند. بسیاری از دانشگاه‌های معروف دنیا مثل ام.آی.تی، هاروارد، برکلی کالیفرنیا و دانشگاه نگزاس به این حرکت پیوستند و دروسشان را در موب‌ها ارائه دادند.

۱ عنوان این دوره آموزشی (CCK08) Connectivism and Connective Knowledge بود و توسط Stephen و George Siemens و Downes در دانشگاه Manibota راه اندازی شده بود.

2 connectivism

بر اساس اصول ارتباط گرایی، دانش از طریق شبکه‌ای از ارتباطات اشاعه داده می‌شود. بنابراین یادگیری، توانایی یادگیرنده است در ساخت و عبور از آن شبکه هاست. دانش، ماهیتی اجتماعی دارد و از طریق فرایندهای همکاری، تعامل و ارتباط بین یادگیرندگان در فضای اجتماعی بوجود می‌آید.

هرسه سازمان عمده که دوره‌های موک را ارائه می‌دهند یعنی کورسرا، ادکس واودسیتی در سال ۲۰۱۲ تأسیس شده‌اند. جنبش موک در سال ۲۰۱۲ باعث شد که روزنامه نیویورک تایمز در شماره دوم نوامبر ۲۰۱۲ مقاله‌ای با عنوان "سال موک"^۱ منتشر کرد. همچنین شماره ۲۹ اکتبر ۲۰۱۲ مجله تایمز به موک اختصاص یافت.

تا سال ۲۰۱۲ موکها فقط توسط آمریکا و کانادا ایجاد می‌شدند اما از سال ۲۰۱۲ به بعد دانشگاه‌های کشورهای دیگر نظیر انگلستان و آلمان^۲ استرالیا^۳ به حرکت موک پیوستند. برای مثال در سال ۲۰۱۳، موک انگلستان^۴ با نام FutureLearn آغاز به کار کرد. در ابتدا موکها فقط به زبان انگلیسی بودند اما اکنون موکهایی به زبانهای چینی و عربی و اسپانیایی و فرانسه هم وجود دارند. سال ۲۰۱۲ موک اسپانیایی با نام MiriadaX، در همان سال موک عربی با عنوان Rawq و موک چینی با عنوان XuetangX شروع به کار کردند. تعداد دوره‌های آموزشی موک آنقدر زیاد شده است که اکنون موتورهای کاوشی خاص آنها ایجاد شده است.^۵

چرا موک معروف شد؟

آموزش آنلاین و رایگان به اشکال مختلف وجود داشته است که برخی در مقدمه برخی از آنها برشمرده شد. اما علت اینکه موک معروف شد ارائه شدن آن توسط بهترین دانشگاه‌های دنیا، تعداد عظیم ثبت نام کنندگان در آن، منطبق بودن با اصول آموزش دانشگاهی و پرداختن رسانه‌ها به آن است.

1 The year of MOOC

۲ نام موک آلمانی iversity است.

۳ نام موک استرالیایی Open2study است.

4 UK MOOC

5 MOOC aggregators:
Class Central
MOOC List
CourseBuffet,
Knollop,
CourseTalk,
MyEducationPath

شیوه‌ها و مزایای آموزشی موب

موب فراتر از نسخه آنلاینی از یک کلاس واقعی یا یک مجموعه ضبط شده از ارائه‌های اساتید است. ایجاد کنندگان موب با استفاده از فن آوری‌های مختلف یک محیط یادگیری غنی را ایجاد کرده‌اند. در سهای ویدئویی اساتید مهم ترین قسمت موب است. اساتید جلوی دوربین صحبت می‌کنند و همزمان اسلایدهای پاورپوینت همراهی شان می‌کنند. در برخی موب‌ها مصاحبه‌های ویدئویی با اساتید مهمان نیز وجود دارد. بیشتر ویدئوها حداکثر بیست دقیقه هستند. در کنار آنها چت و جلسات ویدئویی آنلاین با اساتید نیز وجود دارد. علاوه بر آنها موب‌ها فروم‌های تعاملی دارند که به دانشجویان امکان می‌دهد سوالاتشان را با یکدیگر در میان بگذارند؛ با هم یاد بگیرند؛ به همدیگر بیاموزند و بر کارهای همدیگر نظر بدهند.

بسیاری از موب‌های کورس‌ها به ۴ الی ۶ ساعت مطالعه در هفته نیاز دارند اما برخی ممکن است تا ۱۵ ساعت هم نیاز داشته باشند. موفقیت در هر دوره آموزشی بستگی به خود فراگیر و اینکه چقدر برایش وقت بگذارد دارد. دوره‌های موب بین ۱۲ تا ۱۸ هفته طول می‌کشند.

برخی اساتید ساعت کار آنلاین اعلام می‌کنند و در این ساعتها به سوالات دانشجویان که در فروم و یا ابزارهای دیگر مثل گوگل هنگ‌اوت، توییتر یا چت ویدئویی مطرح شده است، پاسخ می‌دهند.

در موب هیچ چیز اجباری نیست. مشارکت در بحث‌ها و فروم‌ها اختیاری است. شرکت در آزمون‌ها اجباری نیست. هر دانشجو خودش تصمیم می‌گیرد چقدر برای درس خواندن وقت بگذارد. فراگیران آزادی کامل دارند و می‌توانند همانقدر که مایلند برای درسها وقت بگذارند. نگرانی هم از بابت نیمه تمام رها کردن درسها وجود ندارد. مدرک گرایی بزرگ ترین مانع یادگیری واقعی است و در این میان مهم ترین مزیت موب، یادگیری اجتماعی بدون نگرانی از ارزشیابی شدن است.

ارزشیابی در موب بدلیل تعداد بالای فراگیران فقط بصورت آزمون‌های تستی است. سوالات چند گزینه ای را می‌توان چندین بار بدون نگرانی از پاسخ غلط و رد شدن و

قضاوت شدن توسط استاد و همکلاسی‌ها تکرار کرده و جواب داد. آزمون‌های تستی به صورت ماشینی تصحیح می‌شوند. البته در برخی موکها آزمون‌های غیرتستی وجود دارد که در آنها فراگیران، خود تکالیف همدیگر را تصحیح می‌نمایند.

اعتبار موک

هم اکنون امکان گرفتن مدرک موکی هست. دانشگاه ایالتی سن خوزه^۱ با اودسیتی همکاری می‌کند که برای چند تا از موکها مدرک صادر کند. شورای آموزشی آمریکا^۲ پنج موک کورسرا را مورد ارزیابی قرار داده و همه آنها را واجد شرایط مدرک دادن دانسته است. این امکان هست که در آینده، فراگیران با گذراندن چند موک مرتبط با بهترین اساتید دانشگاه‌ها، در رشته موردنظرشان مدرک دانشگاهی بگیرند و فقط مبلغ اندکی بابت آن مدرک بپردازند.

مخاطبان موک

موکها نه تنها برای آموزش دانشگاهی بلکه برای آموزش و ارتقای دانش و مهارت‌ها نیز ابزار مؤثری هستند و بنابراین طیف متنوعی از افراد با انگیزه‌های مختلف را جذب می‌کنند. برخی برای به روز کردن دانش خود و یاد گرفتن مهارت‌های جدید به موک می‌پیوندند. اگر در موک مدرک گرفته باشید شانس بیشتری برای پذیرش در دانشگاه‌های آمریکا خواهید داشت.

فراگیران از سرتاسر دنیا و از تمامی سطوح زندگی و تحصیلی هستند: از دانش آموزان دبیرستانی گرفته تا فارغ التحصیلانی که می‌خواهند دانش خود را به روز کنند و از شاغلانی که می‌خواهند مهارت‌های جدید یاد بگیرند تا آنهایی که می‌خواهند شغل خود را عوض کنند و دنبال مسیرهای متفاوت کاری هستند و بازنشستگانی که صرف کنجکاوی در موکها ثبت نام می‌کنند.

1 San Jose State University

2 American Council on Education

موک و توسعه پداگوژی

موک یک فرصت فوق العاده برای تجربه روشهای آموزشی مختلف در مقیاس بالاست. از داده‌های غنی موک‌ها می‌توان برای پژوهش‌های جالبی درباره رفتار انسانی مانند انگیزش، تعامل آنلاین، همکاری تیمی و عادات یادگیری استفاده کرد. ارائه دهندگان موک می‌توانند داده‌های غنی موک را جمع آوری و تحلیل نموده و به نتایجی در شیوه‌های یادگیری فراگیران برسند. در نتیجه بهترین روشهای آموزشی از دل این پژوهش‌ها بیرون خواهد آمد. مدرسان نیز می‌توانند از شیوه‌های آموزشی همدیگر بیاموزند.

مزایای موک برای دانشگاهها و اساتید

موک باعث معروفیت بیشتر دانشگاه‌های ارائه دهنده می‌شود. بعد از اینکه دانشگاههای معروفی مثل هاروارد و استنفورد و کالیفرنیا و ام.آی.تی موک را آغاز کردند و بسیار توجه رسانه‌ها را به خود جلب کردند، بقیه دانشگاهها نیز به موک پیوستند تا از این قافله عقب نمانند. موک باعث رقابت بین دانشگاهها در پیوستن به موک شده است. موک با بیش از ۶۰ دانشگاه کار می‌کند.

موک آموزش عالی را به یک کالای عمومی در سطح بین المللی تبدیل می‌کند. چه چیزی هیجان انگیزتر از این است که به دانشجویانی از سراسر دنیا آموزش داد؟ موک یک فرصت فوق العاده برای ارتباط با فراگیران بین المللی فارغ از محدودیت‌های مالی و زمانی و مکانی است.

موک‌ها می‌توانند باعث افزایش ثبت نام در دانشگاه‌های ارائه دهنده آنها شوند. تجربه یک موک می‌تواند بر تصمیم دانشجو در انتخاب دانشگاه یا رشته ای که می‌خواهد ادامه تحصیل دهد تأثیر بگذارد. بسیاری از اساتید کتابهای منتشره خود را بعنوان منابعی برای مطالعه بیشتر معرفی می‌کنند و این باعث فروش بیشتر کتابهایشان می‌شود.

موضوعات موک

موضوعات دوره‌های آموزشی موک بسیار متنوع است. از دروس دانشگاهی مثل ستاره‌شناسی، زیست‌شناسی و ریاضیات و بهداشت و تندرستی گرفته تا مهارت‌های زندگی مثل مدیریت زمان و ترک اعتیاد. و.... حتی چگونگی گرفتن پذیرش از دانشگاه‌های آمریکا. دروسی از رشته کتابداری را هم در موکها میتوان یافت. اودسیتی و ادکس بیشتر روی علوم و فن آوری، مهندسی و ریاضیات تمرکز کرده‌اند.^۱ در حالی که کورسرا علاوه بر علوم و فن آوری، به علوم اجتماعی و علوم انسانی نیز می‌پردازد.

چالش‌های موک

حال که چند سال از ارائه موک می‌گذرد و تب اولیه آن فروکش نموده است، منتقدان به چالش‌ها و کاستی‌های آن پرداخته‌اند.

موک‌ها از نظر ارائه محتوا عالی هستند، اما از نظر تعامل و ارزشیابی ضعیفند. بدلیل تعداد بالای فراگیران، ارزشیابی محدود به آزمون‌های چند گزینه‌ای شده است و دانشجویان نمی‌توانند فیدبک استاد را روی تکلیف چند صفحه‌ای خود ببینند.

تعامل با دیگر فراگیران در کلاس‌های آنلاین یکی از تأثیرگذارترین‌ها بر یادگیری است. از آنجا که مشارکت در فروم داوطلبانه است، آنها که در بحث‌ها شرکت نمی‌کنند این موقعیت مهم یادگیری را از دست می‌دهند. اختلاف ساعت بین دانشجویان در کشورهای مختلف نیز می‌تواند مانعی برای تعامل بیشتر و همزمان آنها با یکدیگر باشد.

نبودن ارتباط چهره به چهره با استاد که از چالش‌های آموزش آنلاین است در اینجا هم وجود دارد. بسیاری از منابع درسی بدلیل محدودیت‌های حق مؤلف قابل استفاده نیستند. یادگیری داوطلبانه و بدون اجبار سبب شده است که ترک تحصیل در موک اتفاق رایجی باشد. آمارها نشان می‌دهد که کمتر از ده درصد از فراگیران موک درس را به پایان می‌برند و اکثریت آنها درس را در نیمه راه رها می‌کنند (جردن^۲، ۲۰۱۴).

1 STEM (Science, Technology, Engineering, Math)

2 Jordan

برای غلبه بر این چالش‌ها گفته می‌شود موب‌ها وقتی ایده آل هستند که با سایر روش‌های یادگیری ترکیب شوند. مثلاً در یک کلاس درس واقعی، استاد دانشجو را ملزم کند که ویدئوهای موب را در خانه ببیند و در کلاس درباره آنها بحث شود.

فن‌آوری‌های مورد استفاده در موب

موب از فن‌آوری‌های موجود رایگان بهره می‌برد. از یوتیوب به عنوان کانالی برای مدرسان؛ از دراپ باکس، گوگل درایو و وردپرس برای ذخیره محتوا؛ از گوگل پلاس، فیسبوک، توییتر، ویکی و ... برای تعاملات اجتماعی و از surveymonkey برای ارزیابی و رتبه‌بندی دوره‌های آموزشی مختلف موب بهره می‌برد. البته برخی از این فناوری‌ها برای تعداد عظیم استفاده‌کنندگان مناسب نیست. مثلاً در گوگل درایو، فقط تا ۵۰ نفر همزمان می‌توانند روی فایلی کار کنند حال آنکه ثبت نام کنندگان در موب‌ها معمولاً بیش از ده هزار نفر است.

برخی موب‌هایشان را در پلتفرم‌هایی مثل کورسرا و اودسیتی ارائه می‌دهند و برخی از وب‌سایت‌ها و برنامه‌هایی مانند iTunes U^۱ برای این منظور استفاده می‌کنند. لازم نیست که حتماً از پلتفرم‌های موبی برای ایجاد موب استفاده نمود. همین که کلاس رایگان و ثبت نام نامحدود است یعنی یک موب وجود دارد. فن‌آوری‌های رایگان دیگری از جمله موارد ذیل برای ساختن موب می‌توانند مورد استفاده قرار گیرند:

- Saylor Foundation
- Google Course Builder
- Peer-to-Peer University (P2PU)
- ALISON
- Udemy

۱ این برنامه محصول اپل از سال ۲۰۰۴ به عنوان مخزنی برای محتوای صوتی و ویدئویی آموزشی بوده است. از طریق آیتونز می‌توان دسترسی آزاد به بسیاری از جلسات درس اساتید دانشگاه‌ها دست یافت.

موک و ناشران

موک‌ها بازار فوق العاده ای برای ناشران هستند. ناشران و صاحبان حق مؤلف با قرار دادن انتشاراتشان در موک، موجبات بیشتر دیده شدن و در نتیجه بیشتر خریداری شدن آنها را فراهم می‌آورند. از آنجا که بیشتر فراگیران موک دسترسی به یک کتابخانه دانشگاهی ندارند، دسترسی به منابع مورد نیازشان دشوار است. ناشران می‌توانند با موک‌ها همکاری کرده تا اطلاعاتی مانند کتابهای مرجع، مقالات، گزارشها یا مجموعه داده‌ها بتوانند فروخته شده یا اجاره داده شوند درست به همان شکلی که خریداری یک آهنگ یا یک فیلم در فروشگاه موسیقی آیتونز^۱ انجام می‌شود.

مدرس‌ان می‌توانند با پیشنهاد منابع درسی که می‌تواند خریداری یا اجاره داده شود یا با کارت اعتباری یا با یک اکانت پرداخت آنلاین مثل پی پال پرداخت شود محتوای درس را غنی کنند. حتی اگر مقاله ای به قیمت دو دلار باشد وقتی ده هزار نفر آن را بخرند درآمد قابل توجهی خواهد شد. البته ناشران باید راهی بیابند که فراگیران نتوانند منابع خریداری شده ناشران را با یکدیگر به اشتراک بگذارند.

موک و آینده کتابخانه‌های دانشگاهی

اگر پیش بینی بالا یعنی تحویل مستقیم اطلاعات از ناشر به دانشجو به واقعیت پیوندد، آیا دانشجویان در آینده نیازی به کتابخانه خواهند داشت؟ آیا نقش کتابخانه‌ها به عنوان واسطه اطلاعات محو خواهد شد؟ اگر ناشران در فروش مستقیم به موکی‌ها موفق باشند و اگر موک‌ها همچنان رشد کرده و مورد پذیرش کارفرمایان قرار گیرند آیا همچنان کتابخانه‌های دانشگاهی به عنوان منبع اصلی تأمین اطلاعات برای دانشجویان خواهند بود؟ علاوه بر آن، دسترسی همیشگی به اینترنت از طریق گوشی تلفن همراه، رشد انفجاری استفاده از شبکه‌های اجتماعی به عنوان کانال‌های ارتباطی و خواندن کتابهای الکترونیکی از طریق کتابخوان‌های الکترونیکی مثل کیندل، رفتار اطلاع یابی کاربران

1 iTunes Music Store

کتابخانه‌ها و جایگاه کتابخانه به عنوان اصلی ترین منبع تأمین اطلاعات را تغییر داده است. نتیجه یک بررسی نشان می‌دهد که فقط دو درصد دانشجویان جستجوی اطلاعات را از وب سایت کتابخانه دانشگاهشان شروع می‌کنند و نقطه شروع بقیه، موتورهای کاوش هستند. (منچاکا^۱، ۲۰۱۴).

اینها چالش‌هایی است که نشان می‌دهد کتابخانه‌های دانشگاهی برای بقا ناگزیر باید فراتر از تأمین اطلاعات حرکت کنند و فعالیت در موک یکی از گزینه‌های موجود است.

نقش‌های بالقوه کتابداران در سرزمین موک

اما جایگاه کتابخانه‌ها و کتابداران در موک کجاست و چگونه می‌توانند به این حرکت پیوندند. موکها سرزمین حاصلخیزی برای کتابخانه‌های دانشگاهی هستند. موکها در حال تغییر آموزش عالی هستند و این تغییر حتماً تأثیر فوق العاده‌ای روی روش کار کتابخانه‌های دانشگاهی و نقشی که در آینده یادگیری بازی خواهند کرد خواهد گذاشت. مقالات بسیاری از سوی کتابداران و اساتید کتابداری در این زمینه نگاشته شده است که همگی رویکردی مثبت به فعالیت کتابداران در موک داشته و آنرا فرصتی برای کتابداران دانسته‌اند که از تأمین کنندگان صرف اطلاعات به همکاران آموزشی ارتقا یابند. کتابداران با ایفای نقش فعالانه در موک‌ها می‌توانند خود و قابلیت‌هایشان را به دنیا بشناسانند. در سال ۲۰۱۳ او.سی.ال.سی در مطلبی تحت عنوان "موک‌ها و کتابخانه‌ها: یک فرصت فوق العاده یا یک چالش بزرگ؟"^۲ به تبیین نقش کتابداران در موک پرداخته و توصیه‌های زیر را خطاب به کتابداران ارائه نموده است^۳:

-در یکی از دوره‌های موک ثبت نام کنید تا با روش کار آن آشنا شده و روش یادگیری جدیدی را تجربه نمایید.

1 Menchaca

2 MOOCs and libraries: Massive opportunity or overwhelming challenge?

۳ او.سی.ال.سی کنفرانسی با موضوع موک و کتابخانه‌ها در مارس ۲۰۱۳ برگزار نمود. این کنفرانس ۱۲۵ شرکت کننده حضوری و ۴۰۰ شرکت کننده آنلاین داشت.

- با دانشگاهیان در ایجاد موک همکاری کنید.
 - تجربیات خود را از کار با موک در اختیار دیگر کتابداران قرار دهید.
 - گروهی مجازی خاص کتابداران موک برای تبادل نظر ایجاد کنید.
- در ذیل نقش‌های دیگری برای کتابداران که در متون دیگر برجسته شده بودند برشمرده شده است:

الف. مسائل حق مؤلف^۱

مسائل حق مؤلف یکی از جاهایی است که کتابداران می‌توانند کمک ارزشمندی به موکها نمایند. منابع آموزشی مورد استفاده در موک باید از قید حق مؤلف آزاد باشد. کتابداران در کانادا و آمریکا وظیفه حل و فصل مسائل حق مؤلف منابع آموزشی موجود در موکها را به عهده دارند. مذاکره با ناشران که اجازه بدهند بخشی از منابع بصورت رایگان در اختیار موک قرار گیرد یکی از کارهایی است که کتابداران می‌توانند برای آزاد کردن حق مؤلف انجام دهند. اما با توجه به جمعیت عظیم ثبت نام کننده در موکها بعید است که ناشران با چنین گزینه‌ای موافقت کنند.

مسائل حق مؤلف فقط مربوط به منابع درسی نیست. در محتوای تولید شده توسط فراگیران در پروژه‌های انجام شده و در بحث‌های فروم‌ها نیز باید حق مؤلف در نظر گرفته شود.

کورسرا با چگک^۲ و شش ناشر^۳ توافق کرده اند تا نسخه الکترونیکی این ناشران از طریق کتابخوان چگک^۴ در دسترس فراگیران موک از طریق مرورگر وب و بدون نیاز به نرم افزار اضافه ای برای دائلود یا استفاده از تبتل قرار گیرد. به این صورت که کل کتاب یا بخش هایی از آن به رایگان در طول دوره در اختیار فراگیران است و بعد از تمام شدن دوره می‌توانند کتاب را با تخفیف بخرند.

1 یعنی اجازه گرفتن از ناشران، مذاکره برای مجوز و تعیین استفاده منصفانه

2 Chegg

3 Cengage Learning, MacMillan Higher Education, Oxford University Press, SAGE, Wiley, Springer

4 Chegg's DRM (Digital Rights Management)- Protected eReader

کورسرا Signature Track را برای دانشجویانی که مدرک معتبر می‌خواهند ارائه می‌دهد. این دانشجویان می‌توانند در قبال پرداخت وجه مختصری اجازه دسترسی به مجموعه محدودی از پایگاههای اطلاعاتی و مجلات الکترونیکی کتابخانه را برای انجام دادن تکالیفشان داشته باشند.

ب. ایجاد موبکها و مینی موبک هایی برای آموزش سواد اطلاعاتی

موبک یک فرصت فوق العاده برای آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی به خیل عظیمی از فراگیران است. بسیاری از دانشجویان فاقد مهارت‌های اولیه سواد اطلاعاتی مثل جستجو، ارزیابی و استفاده از اطلاعات هستند. آموزش سواد اطلاعاتی به موبک‌ها لازم است تا بتوان آنها را به یادگیرندگان مستقل تبدیل نمود.

کتابداران دانشگاهی در آموزش آنلاین همواره در کنار مدرسان بوده اند و منابع معتبر آموزشی و آموزش‌های سواد اطلاعاتی ارائه کرده اند و می‌توانند این نقش را در موبکها نیز ایفا کنند. برای این منظور می‌توانند فراگیران را به منابع آموزشی سواد اطلاعاتی رایگان موجود در وب مثل در سایت انجمن کتابداری آمریکا و یا سایت منابع آموزشی چند رسانه ای برای آموزش و یادگیری آنلاین رهنمون شوند.

کتابخانه‌ها و موبکها یک وجه اشتراک دارند و آن به اشتراک گذاری اطلاعات است. کتابداران منابع آموزش سواد اطلاعاتی را که خود تهیه کرده اند به رایگان در یوتیوب و دیگر سایت‌های اینترنتی برای استفاده عموم قرار داده اند. در واقع دهه هاست که کتابداران عناصری از موبک را ارائه داده اند. کتابداران می‌توانند همان دوره‌ها را با عناصری از رسانه‌های اجتماعی و تکلیف و حل مسائل غنی نموده و موبک ایجاد کنند.^۱ این موبکها می‌تواند در زمینه‌های آموزش سواد اطلاعاتی، ارزیابی منابع، سرعت علمی و غیره بوده و کاربران تشویق به ثبت نام در آنها شوند. در سطحی بالاتر، بجای آموزش سواد اطلاعاتی ابزار محور (مثل چگونگی جستجو در پایگاههای اطلاعاتی مختلف)، کتابداران

۱ موبک Academic Information Seeking که در کورسرا ارائه شده است نمونه ای از موبک‌های آموزش سواد اطلاعاتی است.

می‌توانند روی مفاهیم اساسی مثل انتخاب موضوع و مهارت‌های قابل انتقال مثل تفکر انتقادی و مدیریت اطلاعات تمرکز کنند. از آنجا که واحدهای درسی آموزش سواد اطلاعاتی توسط بسیاری از کتابخانه‌های دانشگاهی ارائه شده است، بردن این واحدهای درسی به موک، گام منطقی بعدی است. کتابخانه دانشگاه ویک فارست^۱ یک موک ایجاد نموده است و این نقش کتابخانه‌ها را تحقق بخشیده است^۲. کتابخانه عمومی نیویورک نیز موک "چین شناسی" را با هدف استفاده بیشتر از منابع کتابخانه ارائه کرده است.

اگر ایجاد یک موک کامل و مستقل بنظر دشوار می‌آید کتابداران می‌توانند به جای آن درسهای آموزش سواد اطلاعاتی ایجاد کنند تا مدرسان موکها آنها را در موکهایشان جا دهند. درواقع مینی موکهایی شامل ویدئوها، منابع آموزشی و ارزشیابی. مدرسان می‌توانند از فراگیران بخواهند قبل از شروع درس مدوهای سواد اطلاعاتی را بگذرانند.

ج. تشویق افراد به ثبت نام در موک‌ها

ارتقای دانش و مهارت‌های افراد جامعه از اهداف کتابخانه هاست و ترویج موکها نیز در راستای اهداف و رسالت‌های کتابخانه هاست. کتابخانه‌ها و بخصوص کتابخانه‌های عمومی باید کاربران خود را تشویق به ثبت نام در موکها نمایند تا دانش و مهارت‌های افراد جامعه ارتقا یافته و یادگیری مادام‌العمر محقق شود.

د. استفاده از موک برای خودآموزی، به روز نمودن و ارتقای دانش و

مهارت‌های کتابداران

هر چند امروزه تعداد موکهایی که برای رشته کتابداری ایجاد شده اند از انگشتان دست فراتر نمی‌رود، پیش‌بینی می‌شود در سالهای آتی برخی از بهترین گروه‌های کتابداری دنیا موکهایی را ارائه دهند که فرصتی بی‌نظیر برای کتابداران خواهد بود. فن آوری بخش عجین شده با کتابداری است و رشد سریع فن آوری معنی‌اش این است که

1 Wake Forest

۲ عنوان موک ارائه شده: The cure for the common web (ZSRx)

کتابداران باید بطور دائم آموخته‌های خود را به روز کنند و این با موبک شدنی است. کتابداران امروز برای بقا نیاز دارند با تحولات عرصه فن آوری پیش بروند و موبکها فرصتی فوق العاده برای یادگیری آنها هستند. کتابداران با آموزش ضمن خدمت موبک می‌توانند خدمات بهتری ارائه دهند.

توصیه شده است در دو نوع موبک ثبت نام کنید: موبکی که در حوزه کتابداری است و یک موبک غیرمرتبط. از این طریق می‌توانید به طیفی از دانش و مهارت هایی که فراگیران موبک باید داشته باشند آشنا شوید.

کتابدارانی که دانشگاهشان موبک ارائه نمی‌دهد لازم است که در موبکی ثبت نام کنند تا درک اولیه ای از این موضوع داغ در آموزش عالی پیدا کنند. با مشاهده چگونگی سازماندهی و ارائه درسها و کامل کردن چند موبک، کتابداران می‌توانند دانش خود را از رویکردهای آموزشی گسترش داده و احتمالا از آنها برای آموزش سواد اطلاعاتی اقتباس کنند. کتابداران موضوعی بخصوص آنها که دانش تخصصی عمیقی ندارند و سالهاست که در آن حوزه فعالیت نکرده اند می‌توانند در درسهای مرتبط شرکت کرده و با جدیدترین نظریه‌ها و واژگان آن حوزه موضوعی آشنا شوند. مدیران کتابخانه‌ها باید به کتابدارانی که موبک می‌گذرانند امتیاز آموزش ضمن خدمت بدهند.

ه-همکاری در ایجاد موبک ها

ایجاد موبکها یک کار گروهی است و به مشارکت مدرس و دستیارش، کتابدار، طراح آموزشی و افراد فنی نیاز دارد. در دانشگاه دوک^۱، مرکز تکنولوژی آموزشی که محل اصلی ایجاد موبک است، بخشی از سیستم کتابخانه است.

در اولین گام کتابدار باید ببیند که آیا در دانشگاه محل خدمتش موبکی ارائه می‌شود. گام دوم، آگاه کردن افراد ایجاد کننده موبکها از دانش، مهارت‌ها و تجربه کتابداران است که می‌تواند در موبک به کار آید. برای این کار می‌توان کارگاههای آموزشی برای اعضای

¹ Duke

هیأت علمی برگزار نموده و فعالانه در بحث‌های مربوط به آموزش آنلاین در دانشگاه مشارکت داشت.

برخی کتابخانه‌های دانشگاهی مثل کتابخانه‌های دانشگاه پنسیلوانیا^۱ و کتابخانه‌های دانشگاه دوک^۲ در تولید موک‌ها فعالانه دخیلند اما برخی دیگر چون کتابخانه دانشگاه کالیفرنای برکلی با موک‌ها برای دسترس پذیری محتوا و مهارت‌های پژوهشی همکاری می‌کنند.

یکی از منابع اصلی آموزشی در موک‌ها، کلیپ‌ها و ویدئوهای درسی هستند. برای ایجاد یک ویدئوی آموزشی چند ساعت وقت لازم است و آماده کردن کل ویدئوهای آموزشی یک درس به شش ماه زمان نیاز دارد. اساتید برای ایجاد و ویرایش این ویدئوها به کمک زیادی نیاز دارند. کتابداران به کمک همکاران تکنولوژی آموزشی می‌توانند این کمک را فراهم کنند.

کتابداران می‌توانند به عنوان کتابدار مستقر در موک‌ها حضور یابند. البته خیلی وقتگیر خواهد بود اما از نظر دسترسی مستقیم به فراگیران و دریافت بینش‌های جالب از داده‌های عظیم در درک رفتارهای یادگیری بسیار مفید خواهد بود.

و. ذخیره و نگهداری محتوا

مدرس‌ان موک‌ها به مرور زمان ممکن است تغییراتی در محتوای درس‌ها ایجاد کنند اما اهتمام و توجهی به ذخیره نسخه‌های قبلی درس‌ها نداشته باشند. کتابداران می‌توانند بر اهمیت نگهداری آنها تأکید نموده و زمینه نگهداری نسخه‌های قبلی در سپارشگاه‌های دانشگاه‌ها را فراهم کنند. کتابداران حتی می‌توانند در ذخیره محتوایی که دانشجویان در فروم‌ها ایجاد کرده اند نقش داشته باشند.

1 University of Pennsylvania Libraries

2 Duke University Libraries

ز. موب برای کم توانان جسمی

یکی از وظایف کتابداران اطمینان یافتن از این است که محتوای موب برای تمام کاربران از جمله افراد معلولی که از فن آوری‌های کمک رسان^۱ استفاده می‌کنند نیز قابل دسترس است. موب باید طوری طراحی شود که برای معلولان و کم بینایان و نابینایان نیز قابل استفاده باشد. در آمریکا، دانشگاه‌های فراهم کننده موب تحت یک چارچوب قانونی کار می‌کنند که می‌گوید منابع آموزشی باید در دسترس همگان باشد و نتیجه این شده است که بیشتر موب‌ها در ایالات متحده برای افراد با مشکل بینایی قابل استفاده اند. کتابداران نقش اساسی در متقاعد کردن صاحبان حق مؤلف دارند تا اجازه دهند شکل محتوایشان مطابق با نیاز افرادی که از فن آوری‌های کمک رسان استفاده می‌کنند تغییر یابد.

ح. ترویج دسترسی آزاد

بدلیل تعداد بالای فراگیران گزینه استفاده منصفانه از منابع دارای حق مؤلف امکانپذیر نیست و باید به منابع دسترسی آزاد روی آورد. مشکلات مربوط به حق مؤلف سبب شده است که کتابداران به محتوای آزاد روی آورند که یا در فضای عمومی منتشر شده اند و یا تحت مجوزهای کرییتیو کامونز^۲ یا آنالوگ^۳ و یا بصورت دسترسی آزاد هستند. موب فرصتی را در اختیار کتابداران قرار داده است تا دسترسی آزاد را ترویج نمایند. ترویج دسترسی آزاد از طریق آگاهی دادن به متولیان موبها درباره محتوای آزاد از جمله کارهایی است که کتابداران می‌توانند در این قسمت انجام دهند. وظیفه دیگر کتابداران آگاهی دادن به تولید کنندگان موبها درباره منابع آموزشی رایگان^۴ است.

سالهاست که کتابداران مروج دسترسی آزاد هستند اما استانداردهای علمی سنتی سبب شده است که اساتید ارزش دسترسی آزاد را درک نکنند. شاید وقتی اساتید دریابند که دانشجویان نمی‌توانند و نمی‌خواهند که برای مقالات هزینه کنند تمایل به انتشار در

1 Assistive technologies

منظور فن آوری هایی هستند که به معلولان در استفاده از فن آوری کمک می‌کنند. مثل نرم افزار خواندن صفحه برای نابینایان یا نرم افزار تشخیص صدا و گفتار برای معلولانی که نمی‌توانند از صفحه کلید استفاده کنند.

2 Creative Commons

3 analogous

4 Open Educational Resources (OER)

مجلات دسترسی آزاد پیدا کنند. اگر اساتید مشهور موک مقالات دسترسی آزاد را برای دروس خود انتخاب کنند فرهنگ دسترسی آزاد ایجاد خواهد شد.

چالش‌های کتابداران برای حضور در موک

گروه فراگیر عظیم، بودجه محدود، منابع انسانی محدود، زمان محدود و منابع دارای حق مولف از چالش‌هایی است که در متون برای حضور کتابداران در موک برشمرده شده است. در کشور ما به اینها احتمالاً باید فقدان مهارت‌های آموزشی در محیط آنلاین، ضعف زبان انگلیسی و عدم حمایت کارفرمایان را نیز افزود. امید که کتابداران با چالش‌های موک آشنا باشند و خود را برای ایفای نقش در موک آماده کنند.

فرصت‌های موک برای آموزش علم اطلاعات و دانش‌شناسی

گروه‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی در دانشگاه‌ها بدلیل کمبود امکانات و مدرس و بودجه و نبود زیرساخت‌ها نمی‌توانند همه دانش و مهارت‌های لازم را به دانشجویان بیاموزند. موک فرصتی برای گروه‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی است که با همکاری هم دروسی را ارائه دهند و برای دانشجویان یک فرصت طلایی خواهد بود که از محضر دیگر استادان نیز بهره‌مند شوند. اساتید خوب دیگر محدود به دانشگاه‌های محل خدمت خودشان نخواهند بود. اساتید می‌توانند دانشجویان خود را تشویق کنند تا در موکها ثبت نام کنند و خود اشکالات درسی آنها را در این مسیر رفع نمایند. وقتی دانشجویان در موکها ثبت نام می‌کنند در وقت اساتید برای آموزش آنها صرفه جویی می‌شود^۱. اساتید بازنشسته مجرب و علاقمند می‌توانند در ایجاد موکها همکاری نموده و دریایی از دانش و تجربه خود را در اختیار دیگران بگذارند.

البته هنوز زود است که پیش‌بینی دقیقی از تأثیر موک بر آموزش کتابداری ارائه دهیم اما بنظر می‌رسد موک می‌تواند جایگاه استادان و گروه‌های علم اطلاعات و دانش

۱ نگارنده این مطلب در کنار تدریس برخی دروس، دانشجویان را به گذراندن دوره‌های آموزشی آنلاین درسمانه تشویق و با موظف می‌نماید. این دوره‌ها مکمل آموزش کلاسی هستند و برای دروسی که وقت محدود کلاس اجازه پرداختن کامل به آنها را نمیدهد بسیار کمک‌کننده‌اند.

شناسی را ارتقا دهد و فرصتی برای دانشگاه‌ها خواهد بود تا فن آوری‌های جدید را برای ارائه موب بکار گیرند.

گروه‌های کتابداری و علم اطلاعات و دانش‌شناسی بهترین دانشگاه‌های دنیا برخی دروس تخصصی این رشته را در موب ارائه داده‌اند که تعدادشان در حال حاضر بسیار کم است اما پیش‌بینی می‌شود به سرعت افزایش یابد. دروس کتابداری ارائه شده در موب عبارتند از:

(۱) کتابداری جدید^۱ ارائه شده توسط iSchool در دانشگاه سیراکوس^۲ که در سال ۲۰۱۳ ارائه شده است.

(۲) کتابخانه فرالینک^۳ توسط مایکل استفنز^۴ باز هم در سال ۲۰۱۳ ارائه شده و مربوط به آموزش استفاده از فن آوری‌های نوین در کتابخانه هاست.

(۳) متادیتا در کورسرا توسط جفری پومرانتز^۵ از دانشگاه کالیفرنیا چپل هیل باز هم در سال ۲۰۱۳ ارائه شده است.

کتابداران با گذراندن دوره‌های موجود موب می‌توانند هم دانش خود را ارتقا داده و هم با روش کار موب آشنا شده و خود را برای ایفای نقش در آن آماده کنند.

نتیجه‌گیری

بسیاری از کتابداران و کتابخانه‌های دنیا به حرکت موب پیوسته‌اند. در ایران نیز زمینه‌های ارائه موب‌های کتابداری و آموزش سواد اطلاعاتی وجود دارد. هم‌اکنون موسسه فناوری‌ان آرشو، موزه و کتابخانه (آرموبک) دوره‌های آنلاین در مباحث مختلف سواد اطلاعاتی و کار با پایگاه‌ها و نرم‌افزارهای مختلف را برای ارتقا و به‌روز نمودن دانش و مهارت‌های کتابداران و علاقمندان برگزار می‌نماید. البته این دوره‌ها رایگان نیست اما به عنوان نقطه شروع خوبست و امید می‌رود که گسترش یابد و در آینده به صورت رایگان نیز ارائه شود.

1 New Librarianship
2 Syracuse
3 Hyperlinked Library
4 Michael Stephens
5 Jeffrey Pomerantz

اما آنچه به نظر نگارنده در این برهه زمانی لازم تر می نماید ارائه موک های آموزش سواد اطلاعاتی به آحاد مردم است. آموزش سواد اطلاعاتی در کتابخانه های کشورهای پیشرفته جایگاه پر اهمیتی داشته و دارد. وب سایت این کتابخانه مشحون از جنبه های مختلف سواد اطلاعاتی از پیدا کردن موضوع برای پایان نامه گرفته تا آموزش استاد و پیشگیری از سرقت علمی و آموزش نرم افزارهای مرتبط با پژوهش و ... است. در این آموزش ها از انواع و اقسام شیوه های آموزشی مانند فایل های متنی و پاورپوینت و کلیپ ها و فیلم های آموزشی و حتی بازی های آموزشی استفاده شده است.

در ایران اما در زمینه سواد اطلاعاتی و آموزش سواد اطلاعاتی مقاله و پایان نامه به وفور داریم اما به واقع چقدر توانسته ایم آموزش سواد اطلاعاتی را در جامعه ارتقا دهیم؟ چند راهنمای آموزشی سواد اطلاعاتی به زبان ساده تهیه کرده ایم؟ چقدر کلیپ یا منابع آموزشی دیداری- شنیداری ایجاد کرده ایم؟ نیاز به آموزش سواد اطلاعاتی را وقتی بیشتر درک خواهیم کرد که گاهی حتی دانشگاهیان ما از پیدا کردن منابع مورد نیاز پژوهش خود ناتوانند و الفبای جستجو را نمی دانند.

هم اکنون سایت های آموزشی بسیاری در ایران ایجاد شده اند^۱ که مایه خوشحالی است. برخی مانند مکتبخونه فیلم کلاس های اساتید برتر ایران را به رایگان ارائه می دهند. برخی دیگر مانند وب یاد و فرادرس آموزش های عمومی و دانشگاهی را باز هم بصورت فیلم های کوتاه قرار داده اند. برخی دیگر مانند درسنامه، آموزش های فناوری اطلاعات و مهارت های زندگی را بصورت ایمیلی ارائه می دهند.

پیشنهاد نگارنده این است که کتابداران و متخصصان علم اطلاعات و دانش شناسی در گام اول مینی موک های آموزش سواد اطلاعاتی در قالب فیلم های کوتاه یا متن تهیه نموده و در سایت های آموزشی موجود در ایران ارائه دهند تا امکان دیده شدن آنها افزایش یابد. مینی موک های مذکور را می توان در گام های بعدی گسترش داده و موک های کاملی از دوره های آموزش سواد اطلاعاتی ایجاد نمود.

۱ برای فهرستی از سایت های ارائه دهنده آموزش آنلاین در ایران و جهان به پست وبلاگی نگارنده مراجعه نمایید: صرافزاده، مریم. آشنایی با سایت های آموزشی آنلاین: دنیای یادگیری در اینترنت. منتشر شده در وبلاگ یک پزشک، ۱۸ آبان ۱۳۹۳:

علاوه بر اینها، با ایجاد موب‌ها، می‌توانیم قابلیت‌ها و مهارت‌های خود را به عینه به جامعه نشان داده و در نتیجه زمینه ساز همکاری با تیم‌های ایجاد کننده موب باشیم. کتابداران دانشگاهی باید با تقویت دانش و مهارت‌های خود و ارتباط مؤثر با جامعه دانشگاهی و برگزاری کارگاه‌هایی با موضوع موب، زمینه فعالیتشان در موب را فراهم کنند. کتابخانه‌هایی که بخشی ضروری از فعالیت اصلی دانشگاهشان باشند شانس بیشتری از مرتبط بودن در چشم مدرسان و مسئولین خواهند داشت. با مدل‌های پیشنهادی نشر که تحویل مستقیم اطلاعات از ناشر به استفاده کننده است، کتابخانه‌های دانشگاهی بسیار خوب کشورهای پیشرفته نگران از دست دادن جایگاه خود هستند. امروز آنها، آینده ماست و بهتر است برای بقا یافتن در پی ارتقای سطح کتابخانه از ارائه دهنده صرف اطلاعات باشیم. آماده کردن خود برای فعالیت در موب، می‌تواند ما را در آموزش دانشگاهی دخیل نماید.

زمینه‌های پژوهشی نیز در موب فراوان است. مدرسان محترم می‌توانند دانشجویان تحصیلات تکمیلی را برای پژوهشهای موب-محور راهنمایی نمایند. نتایج این پژوهشها می‌تواند زیرساخت‌هایی را برای راه اندازی موب ایرانی ایجاد نماید.

فهرست منابع

صرافزاده، م. (۱۳۹۳). آشنایی با سایت‌های آموزشی آنلاین: دنیای یادگیری در اینترنت. منتشر شده در وبلاگ یک پزشک، ۱۸ آبان ۱۳۹۳: بازایی شده در ۷ فروردین ۱۳۹۵ از:

<http://1pezeshk.com/archives/2014/11/online-free-courses.html>

صرافزاده، م. (۱۳۹۳). فرصت‌ها و چالش‌های موزک برای کتابداران و علم اطلاعات و دانش‌شناسی. سخن هفته لیزنا، شماره ۲۱۶. ۱۵ دی ۱۳۹۳.

- Barnes, C. (2013). MOOCs: The Challenges for Academic Librarians. *Australian Academic & Research Libraries*, Vol. 44(3), 163–175. doi: <http://dx.doi.org/10.1080/00048623.2013.821048>
- Becker, B. W. (2013). Connecting MOOCs and Library Services. *Behavioral & Social Sciences Librarian*, 32(2), 135-138. doi: 10.1080/01639269.2013.787383
- Calter, M. (2013). *MOOCs and the Library: Engaging with Evolving Pedagogy*. Paper presented at the IFLA WLIC, Singapore.
- Creed-Dikeogu, G., & Clark, C. (2013). Are You MOOC-ing Yet? A Review for Academic Libraries. *Kansas Library Association College and University Libraries Section Proceedings*, 3(1). doi: <http://dx.doi.org/10.4148/culs.v1i0.1830>
- Jordan, K. (2014). Initial trends in enrolment and completion of massive open online courses. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 15(1).
- Gore, H. (2014). Massive Open Online Courses (MOOCs) and Their Impact on Academic Library Services: Exploring the Issues and Challenges. *New Review of Academic Librarianship*, 20(1), 4-28. doi: 10.1080/13614533.2013.851609
- Menchaca, F. (2014). Start a New Fire: Measuring the Value of Academic Libraries in Undergraduate Learning. *portal: Libraries and the Academy*, 14(3), 353-367 .
- Massis, B. E. (2013). MOOCs and the library. *New Library World*, 114(5/6), 267 - 270. doi: <http://dx.doi.org/10.1108/03074801311326894>
- Pujar, S. M., Kamat, R. K., & Savadatti, M. N. (2014). Library as a change agent in liberation and deliberation of higher education through MOOCs. *Recent trends in Library and Information Science: A Way Forward for the Future*, 251-260.
- Pujara, S. M., & Bansodeb, S. Y. (2014). MOOCs and LIS education: A massive opportunity or challenge. *Annals of Library and Information Studies*, 61, 74-78.
- Wright, F. (2013). What do Librarians Need to Know About MOOCs? *D-Lib Magazine*, 19(3/4). doi: 10.1045/march2013-wright
- Wu, K. (2013). Academic libraries in the age of MOOCs. *Reference Services Review*, 41(3), 576 - 587. doi: <http://dx.doi.org/10.1108/RSR-03-2013-0015>